

DE PILOTENLIJN TWENTE - BRUSSEL VIA HILVARENBEEK

door Bob Duijvestijn

Vanaf 1943 werd Nazi-Duitsland van Engeland uit regelmatig met bommenwerpers bestookt. Zie daarvoor ook de herinneringen van de 'Bomber' Philip Williams. Niet alle vliegtuigen bereikten na volbrachte actie veilig de thuishaven. Menigmaal wist de piloot van een neergehaald vliegtuig toch heelhuids te landen en zich tijdelijk in veiligheid te brengen. Het was daarop zaak deze man weer ongedeerd naar Engeland te krijgen. In Twente is zo'n vluchtroute opgezet, die via de marechaussee Karst Smit ook in Hilvarenbeek een basis vond.

Karst Smit, Eugène van der Heijden en de later door de Duitsers gearresteerde Willem Schmidt vormden de kern van de Hilvarenbeekse verzetsgroep, die erin slaagde tientallen piloten, maar ook joodse Nederlanders, ontsnapte krijgsgevangenen en engelandvaarders over de grens met België te brengen en hen te begeleiden naar Brussel, van waaruit zij verder geholpen werden. Ofschoon ook België bezet gebied was, was het daar voor vluchtelingen veiliger dan in Nederland. Terwijl Nederland onder Duits burgerlijk bestuur stond, was er in België en Noord-Frankrijk een militair bestuur, dat niet zoveel aan politiek deed.

Als schuilplaats voor de piloten e.a. diende aanvankelijk een ondergrondse hut die door twee Wageningse studenten, Jan Oudemans en Jan de Koning, op het landgoed 'De Utrecht' was gebouwd; deze hadden nl. geweigerd de loyaliteitsverklaring te tekenen en waren ondergedoken om zich aan de 'Arbeitseinsatz' te onttrekken. Toen de winter in aantocht was, kregen de vluchtelingen een onderkomen in het kippenhok bij boerderij 'De Bockenreijder'.

Het oversteken van de grens was niet zonder gevaar, vooral niet toen de Duitsers lucht kregen van het belang van de Hilvarenbeek/Esbeekse schakel in de 'pilotenlijn'. Op de fiets ging het 's nachts richting grens. Voorop reden in het complot betrokken marechaussees die het terrein verkenden, dan volgden de vluchtelingen; de stoet werd afgesloten door burgerhelpers, als de bovengenoemde Oudemans en De Koning, die de fietsen weer terugbrachten. Aan de andere kant van de grens werden de vluchtelingen

opgewacht en naar Brussel begeleid. Willem Schmidt en Karst Smit waren de enigen die van het contactadres in Brussel op de hoogte waren.

Dat de Duitsers rond Hilvarenbeek een netwerk van illegaliteit vermoedden moge blijken uit het feit dat zij probeerden te infiltreren. Een infiltrant werd echter ontmaskerd en geliquideerd. Toch kwam er half november 1943 een einde aan de pilotenhulp, toen Willem Schmidt in gezelschap van een Engelse piloot in Turnhout werd gearresteerd. Daardoor lukte het de Duitsers de gehele lijn Hilvarenbeek-Brussel op te rollen. Negen personen werden gearresteerd, waarvan er vijf de doodstraf kregen, o.a. Willem Schmidt en de Hilvarenbekenaar Theo Vogels. Twee van de hoofdrolspelers, Karst Smit en Eugène van der Heijden, wisten tijdig onder te duiken en zo uit de handen van de bezetter te blijven.

Eugene van der Heijden ontvangt de "medal of Freedom" uit handen van de militair-attaché van de V.S.

Karst Smit

HET VONNIS

Hieronder volgt het 'Urteil mit Gründen' van het 'Feldgericht des kommandierenden Generals und Befehlhabers im Feldluftgau Belgien/Nordfrankreich', d.d. 7. maart 1944. In dit vonnis wordt uitspraak gedaan (plus motivering) tegen:

1. *Willem Schmidt, geb. 19-11-1921 te Apeldoorn, woonachtig te Zeist;*
2. *Johannes Oudemans, geb. 8-22-1921 te Utrecht, woonachtig te Esbeek, D. 118;*
3. *Jan de Koning, geb. 19-10-1919 te De Wijk, woonachtig te Esbeek, D. 121;*
4. *Theodorus Vogels, geb. 13-10-1919 te Tilburg, woonachtig te Hilvarenbeek, Groenendaal B 45;*
5. *Jeanne Willems, geb. 11-6-1922 te Weelde/B, woonachtig te Weelde;*
6. *Petrus van Geel, geb. 5-12-1913 te Heerle bij Wouw, woonachtig te Hilvarenbeek, Voortsche Pad A 31;*
7. *Eduard Coster, geb. 12-9-1920 te Chicago/USA, woonachtig te Brussel;*
8. *Madelon Frisque-Ambach, geb. 4-7-1922 te Hilversum, woonachtig te Brussel;*
9. *Emile Frisque, geb. 3-6-1911 te La Horste/B, woonachtig te Brussel.*

Willem Schmidt

De 22-jarige ongehuwde Schmidt is Nederlander. Zijn vader was onderwijsinspecteur in Nederlands-Indië. Van 1922 tot 1939 woonde Schmidt bij zijn ouders in Nederlands-Indië. Van 1940 tot 1944 studeerde hij Medicijnen te Utrecht; hij was daar lid van een studentenvereniging op calvinistische grondslag. Bij de studentenopstanden in het voorjaar 1943 weigerde Schmidt een verklaring te ondertekenen, dat hij de bezettingmacht niet zou tegenwerken. Daarop werd hem de toestemming geweigerd om door te studeren.

Johannes Oudemans

De 23-jarige ongehuwde Oudemans is Nederlander. Tot december 1942 bezocht hij de Landbouwhogeschool in Wageningen. Op het landgoed 'De Utrecht' te Esbeek werkte hij als stagiaire. Zijn vader is voorzitter van een vereniging van particuliere boseigenaren en leeft van de opbrengsten van zijn bezittingen. Oudemans was lid van een gezelligheidsstudentenvereniging.

Jan de Koning

De 24-jarige ongehuwde De Koning is Nederlander. Van 1938 tot december 1942 studeerde hij aan de Landbouwhogeschool te Wageningen bosbouw. Als student had hij geweigerd de loyaliteitsverklaring te ondertekenen. In het kader van zijn studie was hij op het landgoed 'De Utrecht' te Esbeek als stagiaire werkzaam.

Theodorus Vogels

De 24-jarige ongehuwde Vogels is Nederlander. Na de Middelbare School werkte hij op de gloeilampenfabriek van zijn vader; daarnaast studeerde hij Economie. Omdat zijn 71-jarige vader zich uit de fabriek gedeeltelijk had teruggetrokken, verrichtte hij daar technische werkzaamheden, terwijl een halfbroer de verkoopafdeling en een broer de boekhoudafdeling leidde. Als student had hij eveneens geweigerd de loyaliteitsverklaring te tekenen, en wel omdat hij, zo zei hij, als goede katholiek gehoor wilde geven aan de oproep van zijn bisschop. Desondanks is hij vrijgesteld van 'Arbeitsdienst' in Duitsland vanwege een schot door hart en longen, dat hem als kind door een ongeluk overkomen was. Om dezelfde reden was Vogels, naar eigen zeggen, niet als soldaat opgeroepen.

Jeanne Willems

De 21-jarige ongehuwde Jeanne Willems is Belgische. Na de Basisschool werkte ze tot aan haar 14de jaar op de boerderij van haar ouders, waar ze nog steeds woonachtig is.

Petrus van Geel

De 30-jarige Van Geel is Nederlander; hij is getrouwd en heeft een kind. Na de Basisschool hielp hij tot aan zijn 19de levensjaar op de ouderlijke boerderij. Daarop is hij chauffeur geworden en werd in 1937 zelfstandige strohandelaar. Tot 1940 was hij lid van de Unie, een organisatie, die tot aan haar ontbinding actie voerde tegen de Nederlandse Nationaalsocialistische beweging.

Eduard Coster

De 23-jarige ongehuwde Coster is Nederlander, maar woont sinds zijn 6de levensjaar met zijn ouders in België. Na zijn gymnasiumopleiding studeerde hij aan de Handelshogeschool in Mons (Bergen) en aansluitend aan de Handelshogeschool te Luik.

Madelon Frisque-Ambach

De 21-jarige Madelon Ambach is Duitse van geboorte; door haar huwelijk met de zakenman Frisque is zij Belgische geworden. Uit het huwelijk is een kind geboren. Na de scheiding van haar ouders was zij met haar moeder, Elise Chabot, naar Brussel getrokken, waar ze een jaar een Franstalige privéschool bezocht. Van 1936 tot 1938 bezocht ze in Engeland een tuinbouwschool. In Duitsland was ze enige tijd lid van de BDM (Bund Deutscher Mädel).

Emile Frisque

De 32-jarige Frisque is Belg. Na de Middelbare School studeerde hij twee jaar aan een Hogere Technische School in Mons (Bergen) en twee jaar aan een Nijverheidsschool in Brussel. Hij ging in het leger, waaruit hij in 1937 als onderofficier afzwaaide. Sinds 1940 is hij werkzaam als zelfstandige vertegenwoordiger, o.a. van een firma uit Frankfort.

In het proces-verbaal werd over de beklaagden o.a. het volgende vastgesteld:

Willem Schmidt

Toen op bevel van de militaire bevelhebber in Nederland van 5-5-1943 de studenten, die de loyaliteitsverklaring niet wilden ondertekenen, zich moesten melden voor de Arbeidsdienst in Duitsland, dook Willem Schmidt onder; eerst bij Lingeman, een bevriende leraar in Zeist, die hem begin juli 1943 in contact bracht met Petrus Van Geel. Van de Nederlandse marechaussee Wisman kreeg hij een Belgische pas op de naam Jansen. Daarop werd hij door de marechaussee Karst Smit, bijgenaamd Teddy, over de grens gebracht. Vanuit België begaf hij zich naar Frankrijk, maar keerde einde juli 1943 weer naar zijn ouders in Nederland terug. Via Wisman kreeg hij zijn oude pas terug. Hij verbleef nu eens bij zijn ouders, dan bij familieleden in Amersfoort en tenslotte ook bij Wisman en een onderwijzer, Eugène van der Heijden, in Hilvarenbeek.

In september 1943 verzocht Karst Smit aan Schmidt, die vloeiend Engels spreekt, mee te werken om Engelse piloten over de grens te brengen. Door bemiddeling van Wisman kreeg hij van Eugène van der Heijden een piloot toegewezen, die hij over de grens naar Brussel bracht. Bij de piloot ging het om een lid van de Canadian Air Force,

die deelgenomen had aan aanvallen op Duitse steden en die boven Nederland uit zijn neergeschoten machine was gesprongen. In de daarop volgende tijd bracht Schmidt nog 19 piloten over de grens en leverde hen in Brussel af in de woning van Elise Chabot en haar dochter Lotti Ambach. Na verloop van tijd maakte hij deel uit van een wijdvertakt net van helpers, een organisatie, waarbinnen de leden elkaar alleen met de voornaam aanduiden. Schmidt en de marechaussee Smit waren de enigen uit deze organisatie in Holland, die wisten waar de piloten werden afgeleverd. Schmidt kreeg een vals Belgisch persoonsbewijs op de naam Visser. Hij ging met zijn piloten de grens over bij Baarle-Nassau en tussen Esbeek en Weelde. Hier kreeg hij hulp van Oudemans en De Koning, die hem en zijn piloten een onderkomen ter beschikking stelden, van waaruit zij de grens konden overkomen. Dit onderkomen betrof een kippenhok op de boerderij De Bruin in Esbeek. Daar hielden zich De Koning en twee andere studenten op, die eveneens geweigerd hadden een loyaliteitsverklaring hadden afgegeven.

Een viertal piloten werd door Schmidt persoonlijk afgehaald in het oosten van het land, en wel in Hoogeveen en Bergentheim. Hij bracht de vier met de trein naar Tilburg en vandaar met de bus naar Esbeek; daar werden ze in het genoemde kippenhok ondergebracht. Op advies van Wisman kreeg hij van Petrus van Geel een wagen, waarmee hij samen met Wisman en De Koning de piloten naar de grens bracht. Aan de andere kant van de grens wachtte de marechaussee Smit hen op; Smit en Schmidt brachten de piloten daarop naar Brussel, naar de woning van Lotti Ambach.

Door bemiddeling van een zekere 'Arie' was Schmidt naar Amersfoort gestuurd, waar hij zich tot een mevrouw Drukker (Utrechtseweg 44) wendde en haar met de afgesproken woorden vroeg of ze hennetjes te koop had. De vrouw verwees hem naar een oom Ob, die Schmidt doorstuurde naar Ermelo, waar hij twee piloten toegewezen kreeg om hen met de trein naar Tilburg en vandaar met de bus naar Esbeek te brengen. Na een overnachting in het kippenhok bracht hij de andere dag de piloten naar de grens, waarbij hij uit veiligheidsoverwegingen werd vergezeld door Oudemans en De Koning. Vanaf de grens bracht hij hen alleen naar Brussel.

Via de onderwijzer Eugène van der Heijden kreeg Schmidt nog andere piloten om hen over de grens te brengen. Eugène had hem eens verteld dat hij, mocht Schmidt zulks wensen, hem een wagen kon bezorgen. Als Schmidt eens vier piloten met de trein naar Tilburg gebracht had, belde hij vanuit een hotel naar Eugène op met het verzoek, hem een

wagen te bezorgen. Na korte tijd verscheen Theodorus Vogels met een zevenzitter, die Schmidt en de vier piloten naar Esbeek bracht, naar het genoemde onderkomen in het kippenhok, van waaruit ze door Schmidt naar Brussel gebracht werden. Later bezorgde Eugène aan Schmidt zes piloten, die door hem en de marechaussee Smit in twee groepen van drie over de grens gebracht werden. Op 14-11-1943 had Eugène zelf een piloot naar Brussel gebracht; de andere dag bracht Schmidt een piloot over de grens, die hem door Eugène van der Heijden bezorgd was. Bij deze gelegenheid werd hij gearresteerd.

Oudemans en De Koning

Door het verhoor is komen vast te staan dat Oudemans en De Koning behalve bij het bovengenoemde ook betrokken waren bij de volgende zaken:

De Koning, die net als Oudemans bij personeelsleden van het Landgoed 'De Utrecht' woonde, dook onder om aan de Arbeitseinsatz in Duitsland te ontkomen. Hij betrok samen met twee studenten, die eveneens geweigerd hadden de loyaliteitsverklaring te tekenen, een hut in een bos in de buurt van Esbeek, die zij een meter diep onder de grond gebouwd hadden. Daar werden ze ontdekt door de marechaussee Smit, die daarop geregeld contact met hen had. In augustus gaf Smit hen te verstaan dat hij zich met het transport van neergeschoten piloten bezighield. Hij verzocht daarop de studenten hun hut beschikbaar te stellen als onderkomen voor de piloten voordat ze over de grens gebracht werden. Op een avond kwam hij met een Engelse piloot aangezet die met De Koning en de beide andere studenten de nacht in de hut doorbracht. 's Anderendaags werd de piloot door Smit over de grens gebracht.

Toen het eind september te koud werd voor een verblijf in de hut, bezorgde de marechaussee Smit de studenten een onderkomen in het kippenhok op de boerderij van De Bruijn. Bijna dagelijks kwam ook Oudemans, die bij een houtvester van het landgoed woonde, hier met de studenten bijeen. Omdat Smit naar Baarle-Nassau overgeplaatst werd, bracht hij hen in contact met een collega-marechaussee, Wisman. Kort daarop kwam Wisman met twee piloten bij het kippenhok aan en verzocht Oudemans en De Koning hen naar de grens te begeleiden. Op de fiets gingen ze de andere morgen naar de grens, Oudemans voorop en De Koning aan het einde van de stoet, terwijl Wisman bij de beide piloten bleef. Aan de andere kant van de grens nam de marechaussee Smit de piloten in ontvangst, terwijl Oudemans en De Koning alle fietsen terugbrachten.

Via Wisman kwamen Oudemans en De Koning met Schmidt in contact. Nadat laatstgenoemde eens een piloot alleen over de grens gebracht had, verzocht hij daarop De Koning en Oudemans hem daarbij te begeleiden, hetgeen ze deden. Op deze wijze brachten ze nog minstens 14 piloten over de grens.

Theodorus Vogels

Vogels werd op zekere dag door de hem bekende onderwijzer Eugène van der Heijden gevraagd om met de auto enkele personen van het station te Tilburg af te halen en naar Esbeek te brengen. Met het oog op de slechte busverbinding naar Hilvarenbeek reed Vogels, naar eigen zeggen, geregeld mensen uit Tilburg naar Hilvarenbeek. Op de bewuste dag reed hij naar een hotel tegenover het station en informeerde daar naar een zekere Visser. Visser (= Schmidt) en zijn begeleiders nam hij daarop in zijn auto mee. In de auto deelde Vogels aan Schmidt mee dat hij eveneens geweigerd had de loyaliteitsverklaring te ondertekenen. Daarop kreeg Schmidt, zoals hij in het verhoor te kennen gaf, de indruk dat Vogels van de zelfde gezindheid was als hij. Vogels gaf in het verhoor toe dat hij tijdens de rit de indruk had gekregen dat het bij de vier zwijgzame mannen om Engelsen ging.

Vogels bracht de vijf mensen naar een afgesproken plaats in Esbeek, achter een ven en in de buurt van een omgekapte boom die over de weg lag. In het verhoor deelde Vogels mee dat hij een paar dagen later naar Van der Heijden gegaan was om hem te zeggen dat hij voortaan met zulke transporten niets te maken wilde hebben. Tijdens het verhoor gaf Vogels toe er bekend mee te zijn dat hij dit voorval had moeten melden. Hij had dit achterwege gelaten omdat hij medelijden met de piloten gehad had, die anders in krijgsgevangenschap waren terechtgekomen.

Jeanne Willems

Jeanne Willems woonde in België in de buurt van de grens op de plaats waar Schmidt vaak met de piloten de grens overging. Op deze plaats vond een druk grensverkeer van smokkelaars plaats. Naast het woonhuis van de ouders stond een huis dat leeg en niet afgesloten was; in een kamertje bevond zich een bed. In augustus maakte Jeanne Willems kennis met de marechaussee Smit, die in het huisje beschutting zocht tegen de regen. Bij deze gelegenheid vroeg hij haar of hij brieven uit Brussel aan haar adres mocht

laten versturen, die hij dan zou afhalen en meenemen. Zij stemde toe en op deze manier liet zij Smit zesmaal brieven uit Brussel komen.

Zij kende Schmidt, die op deze plaats regelmatig over de grens kwam, van zien. Toen Schmidt eens van een pilotentransport bij Weelde over de grens terugkwam, sprak Jeanne Willems hem aan. Zij vroeg hem wanneer hij de marechaussee Smit weer eens trof. Ze spraken een tijdstip af een vijftal dagen later. Toen Schmidt en Smit een dag later dan afgesproken was arriveerden, gaf zij hen een piloot die Schmidt daarop naar Brussel bracht. Zij was via een smokkelaar Teddy, niet de marechaussee Smit die ook Teddy werd genoemd, in contact gekomen met de piloot, waarbij ze - volgens zeggen - niet geweten had om wat voor een man het hier ging. Zij had de man brood te eten gegeven en hem een onderdak in het huisje bezorgd. Aan zijn taal had ze wel herkend dat het een vreemdeling was. Kort daarop was hij door Schmidt meegenomen. Nadat Schmidt was teruggekeerd, had hij aan Jeanne Willems meegedeeld dat het transport gelukt was. Maar daaraan kon zij zich niet meer herinneren.

Petrus van Geel

Petrus van Geel kwam als strohandelaar door het hele land; als zodanig leerde hij de leraar Lingeman uit Zeist kennen. Hij kende ook de marechaussee Wisman; hij leerde deze zelfs autorijden. Van Geel beweert niets geweten te hebben van de betrekkingen tussen Lingeman en Smit, resp. Schmidt inzake het transport van piloten. In juli 1943 werd Van Geel door Lingeman opgebeld met het verzoek drie mensen over de grens te brengen. Van Geel stemde toe. Op de afgesproken tijd verschenen de drie in een café in Esbeek, waar Lingeman ze aan Wisman doorgaf, die hen dan over de grens bracht.

Van Geel zei tijdens het verhoor dat hem dit niet erg opvallend voorgekomen was, omdat daar ook de marechaussee Wisman bij betrokken was. Deze kwam in september en oktober 1943 naar Van Geel om van hem een auto te lenen. In het eerste geval had Van Geel niet naar de reden daarvan gevraagd, de tweede maal had Wisman aan Van Geel meegedeeld dat hij Rogge in beslag genomen had en dat hij deze wilde vervoeren. Daartoe was Oudemans gekomen om de wagen op te halen. Schmidt had blijkens het protocol aangegeven dat Van Geel de verbindingsman was tussen Lingeman en Wisman. In het proces trok Schmidt deze verklaring in en zei dat hem niet bekend was of Van Geel van het transport van piloten door Wisman of hemzelf op de hoogte was.

Eduard Coster

Deze woonde geruime tijd in het huis in de Rue Jules Lejeune, nr. 4 te Brussel, waarin het echtpaar Frisque en Lotti Ambach met haar moeder woonde. In deze woning trof hij in oktober drie vreemdelingen, waarbij bleek dat het daarbij om neergeschoten Amerikaanse, resp. Engels piloten ging, die sindsdien voortvluchtig waren. Omdat Coster, die in Chicago/USA geboren was, goed Engels sprak, kon hij met hen gesprekken voeren; daarbij was hem bekend geworden dat deze mannen door Lotti Ambach en haar moeder doorgestuurd werden, naar hij aannam, naar Engeland. Een andere keer trof hij in het huis van Ambach drie andere piloten, en wel in gezelschap van Schmidt.

Coster werd op 15-11-43 samen met Lotti Ambach op het station aangetroffen, als deze stonden te wachten op Schmidt en een door te sluisen piloot. Coster gaf aan dat hij op het station, waar hij een vriend uit Antwerpen verwachtte, geheel toevallig Lotti Ambach getroffen had. Hij had niet geweten wat er zich ten huize van de familie Ambach afspeelde, maar hij had achterwege gelaten daarvan aan de Duitse politie melding te maken, omdat hij het als een erezaak beschouwde om zijn burens niet te verklikken.

Emil Frisque en Madelon-Frisque, geb. Ambach

Zij woonden in het huis Rue Jules Lejeune 4 in een van de woning van mevrouw Chabot en haar dochter Lotti gescheiden etage. Tussen beide gezinnen bestond een intensief verkeer. Madelon Frisque wist ervan dat haar moeder en Lotti piloten in huis opnamen en doorstuurden; in totaal zijn haar 9 of 10 piloten bekend geworden, die in het huis van haar moeder onderdak gevonden hadden. Omdat Madelon goed Engels sprak, had ze ook met de Engelse piloten gesproken om te informeren naar de situatie in England en eventuele kennissen van haar en haar man.

Haar echtgenoot had eveneens in de woning de aanwezigheid van Engelse piloten vastgesteld; hij maakte zijn schoonmoeder daarover verwijten, die hem echter antwoordde dat zij in haar eigen huis de baas wenste te zijn. Van zijn vrouw hoorde hij 's avonds hoe de vork precies in de steel zat; onder tranen beklagde zij zich dat haar moeder onverstandig handelde door piloten in huis te blijven opnemen.

Omdat de echtelieden Frisque hun moeder en schoonmoeder niet bij de politie wilden aangeven, hadden ze overwogen te verhuizen. Ze konden echter geen andere woning krijgen, waardoor ze gedwongen waren, moeder en zuster hun gang te laten gaan.

Na het getuigenprotocol wordt aan alle negen gearresteerde betrokkenen een straf opgelegd en de strafmaat verantwoord. In dit vonnis worden Willem Schmidt, Johannes Oudemans, Theodorus Vogels, Eduard Coster en Jan de Koning ter dood veroordeeld, Jeanne Willems wordt tot tien jaar, Petrus van Geel tot vijf jaar en het echtpaar Madelon en Emile Frisque tot drie jaar tuchthuis veroordeeld.

De marechaussees Albert Wisman (links) en Karst Smit (rechts) tijdens de zomer van 1942 in Hilvarenbeek.